

IDŐS GREGUS MÁTÉ, AZ ÚTTÖRŐ

(1861—1938)

SZENTI TIBOR

A Gregus család története messze vezet. A rokonok, barátok sem emlékeznek pontosan a származás minden részletére. Néhány könyv őriz rájuk vonatkozó adatokat.

A család nevének írása nem egységes. Régebben két „s” betűvel jelölték a „Greguss” nevet, később az egyik „s” eltűnt a szó végéről. (Mi is ezt a változatát használjuk.)

Fejérváry József: „Vásárhely története családok tükrében” című könyvében azt írja, hogy a Gregus család a XVIII. században Pest megyében élt, a homokos talajú Gyömrő környékén. Gregus János 1780 táján, 18 éves korában idős apjával együtt Vásárhelyre költözött. Előbb Szórháton telepedtek meg, később a Révai utcában vásároltak házat.

Feleségét Gyömrő Molnár Sárának nevezték. 1866 körül haltak el és a vásárhelyi Kincses temetőben leltek utolsó nyughelyet. Fiuk, ifj. Gregus János (id. Gregus Máté édesapja) az 1848-as magyar szabadságharc katonája. A szabadságharc leverése utáni években a Gregus család elhúzódott a városi élet elől, amely egyébként sem sok jót ígért a 48-as honvédmúltu apának.

A Vásárhelyi-pusztá istenverte zugában, a gyenge, szikes földje után *Rosszjárásnak* nevezett határrészbe költöztek, egy szűk tanyába, amely körül néhány hold sovány legelő terült el.

Itt született 1861-ben fiuk, id. Gregus Máté. Emlékezetes szűk esztendő volt akkor. „A Vásárhelyi-pusztán ringott a bölcsője is, hol szik öli meg az életet, s hol a magvető arcára kemény barázdákat szánt az élet ekéje.” Őt testvére volt.

A Dobsa-féle tanyán, egy átalakított juhszínben, három évig tanult írni, olvasni, számolni, Zaka Mihály kőművesmestertől; apja kisbirtokán pedig a gazdálkodással ismerkedett.

Életének következő jelentős eseménye a katonáskodás volt. 1881—1884-ben, Nagyszébenben, a 3-as közös huszárezredben szolgált és mint szakaszvezető hagyta el a honvédséget.

1883-ban elvesztette édesanyját, Dóda Sárát. Leszerelése után rögtön megnősült, hiszen a magukra maradt férfiak mellé asszony kellett a tanyába. 1884-ben egy darvasszéki kisgazda leányát, az 1867-ben született Tóbiás Zsuzsannát vette feleségül.

A Rosszjárásban szorgalmas munkájukkal 12—16 kishold földet gyűjtöttek össze. 1885-ben megszületett az első fiúk, ifj. Gregus Máté, akit sorra követett Imre, Ida és Zsuzsanna.

1887-ben végleg átveszi a gazdaság irányítását idős apjától, aki még sok esztendőt ért meg ezután és 93 éves korában, 1910-ben halt meg.

Gregus Máté nem szeretett a Rosszjáráson lakni. A család visszaemlékezése szerint mindent elkövetett, hogy megszabaduljon az átokverte sziktől. Nemcsak a munkájukból származó filléreket rakta félre, de nagy kamatra, egyszerre több helyről is pénzt vett föl,

hogy kisebb földvásárlásokkal, szerszámok, gépek beszerzésével termelékenyebbé tegye a gazdaságát.

A XIX. század végére esik közéleti tevékenységének kezdete. 1890-ben alakult meg az első olvasóegyletek egyike Karasz Béla tanyáján, amit később a „Gyömrő-féle sutuhoz” vittek. Itt ismerkedett meg az akkori tanyavilág kulturális, szórakozó- és szervezkedő-központjával, az olvasóköri mozgalommal. 1893-ban már az ő kezdeményezésére alakult meg az újabb kör, a Pusztakutasi Olvasóegylet, amelynek rögtön a jegyzője, később pedig az elnöke lett.

Elérkezettnek látta az időt, hogy végleg megszabaduljon a Rosszjárásban levő földjétől. Mindenét pénzzé tette és a Pusztta másik, jobb minőségű talaján telepedett le. Megvásárolta a Boldizsár-birtokot, 52 kishold földdel. Itt sem sokáig gazdálkodott. Úzte a vérben levő nyugtalanság. Látta, hogy az a gazdálkodási forma, amelyet akkor alkalmaztak, nem kivezető út az egyre inkább fenyegető gazdasági bajokból. A Pusztta nagyobb részén még a századforduló táján is az évszázados hagyományoknak megfelelő, külterjes gazdálkodás dívott. Hatalmas, összefüggő területeken fel sem törték a legelőket. Tanyák épültek, úgy, hogy tenyérnyi felszántott ugar sem húzódott körülöttük. Az itt lakó emberek jelentős része egész életét egy lapra tette föl, az állattartásra, amely a száraz és nedves esztendő k szeélyének volt kitéve.

Ezen a helyzeten próbált segíteni id. Gregus Máté, amikor elhatározta, hogy a Pusztán meghonosítja a belterjes gazdálkodást. Ismét eladta birtokát. Újabb kölcsönt vett föl és közelebb költözve a városhoz, az 1890-es években Pósaalmon vásárolt 40 kishold homokos földet, amelyen mintagazdaságot, „paradicsomot” hozott létre.

A család úgy emlékezik vissza a pósaalmi földre, hogy amikor először meglátták, elkeseredtek, mert jobbat reméltek. Szikről jöttek és buckás homokdomb állt előttük, „ahol nem termett más, mint a Petőfi verséből ismert királydinnye.”

1934-ben a Magyarság évkönyve az író Szabó Pálról, Karasz Péterről és több, gazdasági megújhdodást sürgető, egyszerű parasztemberről közöl képes riportot és ebben id. Gregus Mátéről egyebek között ezt olvashatjuk:

„Mint szegény félzsellér került ide Gregus Mátéaki még a felesben gazdálkodó alföldi kisember sorsát is megízlelte. Tizenkét holdas apró tanyabirtokról jött és megvett egy negyven holdas homokdombot. Erről a negyven holdról tanult meg azután a környéken lakó sokszáz kisember fát ültetni, baromfit, marhát tenyészteni, szőlészkedni, szakszerűen gazdálkodni.”

A pósaalmi fekete homok megvétele után az első feladata az volt Gregus Máténak, hogy hajlékot, tanyát építsen családjának. De ezzel egyidőben több, a parasztközösséget szolgáló feladat megoldására is vállalkozott.

A homokos, partos, pósaalmi sovány földön kevés és alacsony szárú gabona termett. Mindig hagyott egy kevés területet búzának és kukoricának, de elsősorban gyümölcsfákkal kezdett kísérletezni.

Amint felépült a tanya valamennyi épülete, földjét előbb élősövényvel vette körül, évek múltával pedig, vagyonának gyarapodásával drótkerítést húzott.

¹ Azonban senki se gondolja, hogy egyszeriben nagygazda lett. A Pusztán ugyanis csak viszonylag volt jobb minőségű a föld. Nagy átlagban 1—6 aranykorona körül ingadozott egy kishold föld értéke. Id. Gregus Máté későbbi, pósaalmi földje sem volt sokkal jobb, mert jelentékeny része még az 1 aranykorona értéket sem érte el. (Egyik vejének visszaemlékezése szerint 80 fillér körül lehetett.)

Ugyancsak itt említjük meg, hogy a felhasznált forrásmunkákban id. Gregus Máté földjének nagyságát, a holdak számát más-más számok jelzik. Így a birtok pontos nagyságát nem tudjuk megadni, hiszen dinamikus fejlődése következtében évenként változott és az idő s rokonok sem tudtak pontos felvilágosítást adni.

A tanya mellett levő vizesgödört úgy fordította a maga hasznára, hogy kosárfonásra fűzvesztőt telepített köréje. Ezzel megszületett az első fás pusztai tanya. Azelőtt az épületeket fák egyáltalán nem, vagy alig övezték, legfeljebb néhány tuskés bozót, tamariskacserje tengődött az északi falak tövében. Ettől kezdve Gregus Máté példamutatására a pusztai tanyák körül elszaporodtak a fák. Az út mellé kísérletképpen néhány eperfát ültetett. Amikor látta, hogy szépen fejlődnek, epreskertet telepített a tanya köré. A fent említett évkönyv így ír erről:

„8 hold földön állt eperfa, úgy összeválogatva, hogy 3 hónapig teremnek.”

Ez azt jelentette, hogy bizonyos eperfajták különböző időszakban kezdtek érni és egy negyedéven keresztül eltartották a gazdaságot friss gyümölcscsel. Később a legkülönbélebb gyümölcsfákkal is kísérletezett. Nemesítette az őszibarackot, a „jeruzsálemi szilvát”, meggy-cseresznyét, kajsziarackot, „Török Bálint-féle” és „cigányalmát,” a körtét, és ezekből csemetekertet, mintaiskolát is létesített. Eleinte parasztosan kezelte a fákat, de később, különösen Máté fia, szakyszerűen gondozta. Az első tő szőlőt egyik lánya ültette a homokba.

Id. Gregus Máté kisebb konyhakertet is létesített, de az csak a családja igényeit szolgálta. A póshalmi tanyája udvarán artézi kútát fúratott. Ennek vizével a gyümölcsfákat is locsolta a száraz hónapokban. Külön engedélyt kért, hogy az állomás artézi kútjának csurgalékvizét csövön a vasúti töltés alatt átvezethesse a másik oldalon fekvő legelőjére és szántóföldjére, amit alacsony körgáttal vett körül, hogy az életet adó, drága víz el ne szökessen. Ezzel elsőnek alkalmazta a Pusztán az árasztásos öntözést. Követőkre talált ez a kísérlete is. (Például a Hódi tanyán.)

A korszerű állattartásra és fajtanemesítésre is berendezkedett. Az epret felhasználta a baromfi- és a disznóállomány etetésére, sőt selyemhernyót is tartott, amit szintén az eperfa tett lehetővé.

Nemesített, fehér parlagi tyúkokat neveltek fiával. Arra is gondoltak, hogy a Pusztá egyseges baromfit tartson, ezért 20 tenyésztojást adtak minden kisgazdának, aki hajlandó volt ennek fejében két-három darab jércét visszaszolgáltatni.

A gyümölcsös jobb kihasználása végett később szeszfőzdét építtetett. A cefrét a disznókkal etette meg. 50—60 darab sertést is tartott.

A cséplési pálinkát a környékbeli kisgazdák tőle vásárolták, mert tudták, hogy nekik olcsóbban adja. A kapások munka végeztével csapatostól keresték fel egy-egy pohár pálinkáért és Gregus Máté mindig megkínálta őket. Volt olyan év a két világháború között, amikor ezer liter pálinkát főztek.

Az örletés is nagy gond volt akkor a Pusztán, s a lehetőséget felismerve előbb kis darálót, később hengermalmot építtetett, amit motorhajtásúvá modernizált.

A növény- és gyümölcsstermesztés, az állattenyésztés célszerű összehangolása, a termények gazdaságos feldolgozása egy rendkívül előrelátó ember szervező- és alkotóképességét bizonyítják. Nem alaptalanul nevezte a kortárs újságíró azt, ami ezen a birtokon folyt, »tervezgazdálkodásnak.« A parasztbirtokosok között a Pusztán első volt, aki a tömegárutermelés szükségességét felismerte és az egyseges fajtajelleg előállítását szorgalmazta.

Különös figyelmet érdemel az is, hogy tudásával, szorgalmával és vállalkozásaival nemcsak a saját vagyonát növelte, hanem igyekezett a Pusztá kisárutermelő népét is jobb gazdálkodásra bírni, és ezért áldozatokat is hozott.

„A legtöbb kézi munkát maga végzi” — írja az évkönyv. — „Népes családjának minden tagja dolgozik”. Főja Géza Viharsarok című könyvében így foglalja össze a 30-as évek közepén szerzett tapasztalatait:

„...az alföldi homokon megalapította a gyümölcsös parasztbirtokot ... Itt fekszik az állomás közelében s fia, az ifjabb Máté vezeti. 47 hold földje van a tanyának, tíz hold belőle dróttal kerített epreserdő. A terület többi része, 37 hold, végig gyümölcsös. 60 000 darab facsometéje van. 40 000 darab eladásra kész. Negyvenöt fajta rózsájuk is van, kétezer anya-

tővel. A messze környéket ellátták jó minőségű, fajazonos gyümölcsfacsemetével, és ezzel nagyban hozzájárultak a gyümölcskultúra fejlesztéséhez.”

Ugyancsak Fėja Géza: „Látogatás a kacagó embernél” című cikkében így ír róluk:

„A Gregus-dinasztia a fák barátja ... Évi ötezer pengő adóval sújtották, ami nem egy 40 holdas, de még egy ezerholdas birtoknak is sok lenne, hogy ezzel az akkori rend a nagybirtokot támogassa.”

Paku Imre: Vásárhelyi találkozások címmel a Látóhatár 1969. évi jan. —febr.-i számában a Gregus birtok nehéz gazdasági helyzetéről a következőket mondja:

„A facsemeték, baromfiak, gyümölcsös és pálinkafőzés csak legnagyobb szorgalom árán jövedelmezett annyit, hogy abból a család és cselédség megélhetett. 6—8 fő kisegítő személyzetet is tart.”

„...két munkáscsaládnak ad egész évi kenyeret, ezenkívül — az idénymunkák idején 18—20 napszámot foglalkoztat ez a kisbirtok 100—100 napon keresztül.” — írja Fėja Géza, majd így folytatta: „...havi 40—50 pengő fizetést kapnak a napszámosok teljes ellátással.”

Hogy ez milyen magas jövedelem volt, arra jellemző — írja tovább —, hogy: „...a nagybirtok ugyanakkor ellátás nélkül napi 60—80 fillért fizetett.”

Id. Gregus Máté, amíg erővel bírta, mindig élen járt a munkában, de ezt megkövetelte a napszámosoktól is. A gazdasági válság éveiben már hajnali három órakor zöldséget és gyümölcsöt árult az orosházi piacon. Amikor kioregedett, fél szemével még mindig a gazdaságra figyelt.

A közeli Éralján lakó Juhász Nagy István 81 éves pusztai parasztember szerint: „nem vót nagyon dógos embör, mindig spekulált az öreg.” Egy biztos, a kétkezi munkától nem szakadt el. Ezt mutatja az a közismert eset is, amikor id. Gregus Máté egy nyári délelőtt gatyában, vasvillával trágyát hányt a tanyaudvaron és a városból ismeretlen vendég érkezett, aki béresnek nézte az öreget. Odaszólt: „Gregus urat keresem!” Mire ő az épület felé bökött a villa nyelével és így igazította útba a jövevényt: „Az úr a tanyában van.” („Fiamáté” ugyanis rendszeren felöltözve a szobában a gazdaság ügyeivel foglalatzkodott.)

„Fiamáté” jobban hajtotta a munkát, mint az öreg. Csirkeketlőt állított be és több disznót tartott, mint az apja. Anyakocát adott ki fele malacáért. A gyümölcsfát hitelbe is árulta. Egyik szomszédja szerint megtörtént, hogy a munkások lámpafény mellett vágták a galyat, amíg meg nem virradt. Juhász Nagy István így hasonlította össze a két Gregust: „Az öreg simább és kitartóbb embör vót, a fia pedig túlságosan spekulánt.”

A környékbeliek többsége szerette, de akadtak irigyei is a Gregus családnak. Voltak, akik nem értették meg előremutató gazdasági próbálkozásait. Különös, bogaras, spekuláns embereknek tartották őket.

Gregus Mátéről jóval fakóbb és pontatlanabb a környék által őrzött emlék, mint például a sokkal jelentéktelenebb parasztagda, „takaros” Maczelkáról, aki a saját családtagjait is nyomorékká dolgoztatta.

„Úgy látszik — állapítja meg Nagy Gyula —, hogy a pusztai emberek sem szerették, ha közülük valaki túlságosan kiemelkedik, még akkor sem, ha az sok munkával jár és végső soron a felemelkedő egyén jótékony hatását ők is élvezik.”

Idős Gregus Máté szerette volna, ha a tanyája mellett haladó dülőutat, amely kivisz a *küre*, kikövezik. A Kakasszék-érig mindenki aláírta a Gregus által ajánlott tervet, de az Éren túliak azt mondották: „Azért fizessünk, hogy Gregusnak jó uttya lögyön?!”

A saját birtoka és a pusztai mezőgazdaság fejlesztése csak az egyik tevékenysége id. Gregus Máténak. A paraszti szövetkezetnek is ő volt az úttörője ezen a vidéken. A birtokos parasztság gazdasági érdekszövetkezeteként volt ez, ahol a napi árfolyamnak megfelelően értékesíthették áruikat és ezzel megszűnt vagy enyhült az a függőség, amit a nagykereskedők diktáltak szabott áراikkal. Ezenkívül igyekeztek beszerezni és mérsékeltebb haszon-

nal eljuttatni a paraszti gazdaságok számára mindazt az ipari terméket, amire szükségük volt.

A Hangya Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet 1903. május 8-án tartotta alakuló gyűlését. A környező falvak és városok csatlakozó kisgazdáival együtt már ekkor 400 tagot számlált. Az első évben boltot és vendéglőt nyitottak Kutason.

A szövetkezet a legfontosabb közszükségleti cikkeken kívül szép- és szakirodalmi műveket, de mezőgazdasági kisgépeket is árult; fatelepet létesítettek, ahol meszet, szenet, cementet is tartottak.

A régi csárdát orvoslakásnak alakíttatja át. A bába- és az állatorvosi állás szervezése is az ő nevéhez fűződik. Iparosokat, kiskereskedőket telepített le és ahogy az évek múltak, úgy gyarapodott tovább a tanyai település. Kiharcolja, hogy építsen a MÁV a megálló helyett vasútállomást. A vasútnál eléri az oda-vissza utazás kedvezményét, a darabáruforgalom növelését, az állatrakodó építését. Közcélra mázsát állíttat fel, a villanyt és a telefont is bevezeteti. A szaporodó házsorok között hamarosan kigyullad a közvilágítást szolgáló lámpafény. Ebben az időben megnyílik a posta. Iskola és óvoda létesül. Közigazgatási kirendeltséget kapnak, ahol járlatírást is végeznek. Temetőt és piacteret jelölnek ki, jogot kapnak a hetivásár tartására, helypénzszedés nélkül. Utakat építenek. 1926 telén a római katolikus, nyarán a református templomot szentelik fel.

Az 1934-ben készült évkönyv így jellemzi id. Gregus Mátét:

„Néhány kopasz, fátlan tanyaház, egy pár romistálló állott itt félszázad előtt végtelen szik, vagy homokpuszták közepén. Az olvasó láthatja azt a ma is csizmában járó, egyszerű öreg kisgazdát, aki Vásárhelykutast, ezt az egész kultúrát itt létrehozta.”

Amint „Fiamáté” és a többi gyermek, a vők és a menyek mentesítették a gazdaság irányítása alól, úgy vállalt egyre több közéleti munkát s emelkedik az akkori tisztségekben. Vásárhelyen virilista, a pusztaiak képviselője. Több, mint 40 évig a Törvényhatósági Bizottságban tevékenykedett. Aelnöke az 1920-ban alakult vásárhelyi Földművesifjak Önképző Egyesületének. A Pusztakutasi Olvasókör örökös díszelnöke. A Póсахalmi Olvasókörnek megalakulásától 1927-től kezdve az elnöke. Református presbiter, a Gazdasági Egyesület örökös dísztagja.

Két jellemző fénykép maradt a Gregusokról, melyek bepillantást nyújtanak az életükbe. Az egyik az öreg Gregus Máté körtelefont bonyolít le a Pusztá néhány központjával, a másikon pedig „Fiamáté”-t látjuk abban az időben, amikor a környéken az övek volt a második fülhallgató, detektoros rádió. A meteorológiai előrejelzést hallgatja, hogy az időjáráshoz tudja alkalmazni a következő napokban soron levő gazdasági munkákat.

„A több, mint hetven éves ember még mindig irányít, szervez, könyvtárának szakanyagát olvassa és új tanácsokat ad a tanyák lakóinak” — írja róla az évkönyv. Ezüstkalászos tanfolyamokat szervez, ahol maga is előad. Ismerteti saját gazdasága eredményeit és az agrártudományok legújabb kutatásait.

1922-ben 100 000 koronás alapítványt tett az iskolán kívüli népművelésre és a szegénysorsú tanyai gyermekek felruházására, valamint a gazdasági cselédek kiházasítására. Érdemeiért a földművelésügyi miniszter a gazdasági tanácsosi címmel ruházta fel.

Póсахalmi tanyájában ingyen iskolát létesít a környéken és a birtokán lakó parasztyegek számára. Egy istálló várta a tanulni vágyó gyermekeket, ahol a jászol is a különös „tanterem” végében maradt, csak a trágyaszagot űzte el a friss meszelés illata.

Hogy korát meghaladó, előrelátó ember volt, arra jellemző, hogy a német nevelőnő csak az egyik pedagógus volt ebben a mintaiskolában. A gyermekeket a szokásos tantárgyak mellett eszperantó nyelvre és gépirásra is taníttatta, de gyakran felcsendült a kézzel tekerős lemezjátszóról Händel, Mozart, sőt Gluck zenéje is, amely olyan világot varázsolt a nebulók köré, hogy „az már valóban maga volt a paradicsom.”

Németh László: Iskola Kakaskúton című tanulmányában a „Gregus iskolában” tett látogatásának az élményét írja le, amikor éppen történelemóra volt. Elmondja, hogy a történelem tanulásához a gyerekek elsősorban maguk hozták a szemléltetőanyagot és ezzel kidíszítették, berendezték a „tantermet.” A régi könyvek, illusztrációk, metszetek korabeli tárgyak is akadtak, hiszen az egész falu segítette gyűjteni. Németh László így ír erről:

„Minden két hétben új korszakkal rendezik be az istállót, Ahogy látom, pillanatnyilag az egész falu XVIII. századot tanul.”

Tevékenységének talán legmagasabb csúcsára halála előtt három évvel, 1935-ben, a Pusztán megtartott „író-paraszt találkozó” időszakában jutott. Megelőzte ezt az eseményt az év első hónapjaiban megtartott Országos Gazdaifjú Kongresszus, amelynek, „Fiamátéval” együtt, egyik lelkes szervezője volt; majd az „író-paraszt találkozóznak” 1935 nyarán úgyszintén.

Az ország minden pontjáról összegyött fiatalok és idős parasztok, majd a néppel együttérző írók találkozója nyílt szervezkedéssé vált a paraszti réteget is sújtó sok törvénytelenység ellen.

Id. Gregus Máté mint előadó is tevékenykedett. Az „író-paraszt találkozózn” tartott előadásáról két, az összejövetelen részt vevő író is megemlékezett. Simándi Béla így írt róla:

„...A kutasi gyűlésen az öreg Gregus értékes előadást tartott a vásárhelyi, így a pusztai tanyavilágának kialakulásáról.”

Illyés Gyula pedig így emlékezik:

„...Az író-paraszt találkozózn a tanyai központban már alig volt hallható Gregus Máté előadása abban a háborgásban, amit a rendszer ellen szegülő gazdák és írók kellettek a hibák jogos felszámolását sürgetve.”

Idős Gregus Máté emberi arculatához hozzátartozik az a külső és belső kép, amely egyéniségét, személyiségét még közelebb hozza hozzánk. Középmagas termetű, kissé köpcös, vállas ember volt. Kreolos, napszitta bőre, kerek arca, fekete bajusza, kiálló járomcsontjai törökös benyomást kellettek. Hagyományos, többnyire sötétszürke vagy fekete parasztruhában járt. Közvetlen, beszédes, barátságos ember volt. Tanyája mindig nyitva állt azok előtt, akik segítséget jöttek kérni, és barátai előtt, akik vendégeskedtek nála. Koczka Pál — egy orosházi kör elnöke — a tagsággal együtt gyakran tanulmányozta a Gregus-tanyán a gazdálkodást. Még a városból is kijártak hozzá az „úriemberek.”

Féja Géza így ír erről a Viharsarok című könyvében:

„A Gregus-tanya nevelőmunkája fölbecsülhetetlen. Némelyik napon öt-hat székér fordul be a tanyára tanulni vágyó parasztokkal. Ez a kis gyümölcserdő minden iskolával felér.”

Igen szerette a pálinkát. Koczka Pál mondta, hogy többször árultak egymás mellett az orosházi piacon. Zsebében mindig ott volt a butellája, amit gyakran elővett, de nemcsak maga ivott, hanem megkínálta a szomszéd árusokat is.

Juhász Nagy István szerint: „...nagyvérű embör vót. Szerette a mönyecskéket is. Ezt az egész környék tudta róla. Még idősebb korában is vót egy-két mönyecskéje.”

„A népes család szelleme, lelkivilága merőben különbözik a tanyai gazdákétól. Jártam érettségizett, sőt: egyetemről visszaszakadt gazdáknaál, ám a csupán elemi iskolát végzett gyümölcskertészek lelkivilága mélyebb, tisztultabb, kultúrájuk komolyabb, gyökeresebb, mert a magyar agrárlélek, agráréletforma alakult át bennük. Ezeket az embereket növények, virágok, gyümölcsfák nevelték. Szelídség, finomság és bizonyos átszellemültség honol házukban, s a családi életnek egészen különös melegsége” — írja Féja Géza.

Különös ember volt a pusztai parasztok szemében. Nem értették, miért „spekulál” annyit, miért látni keveset a földjén? Feltűnt, hogy ritkán fogja meg az eke szarvát, inkább könyveiben búvárkodik, mégis többre viszi, mint ők, akik keményen megdolgoznak minden barázdáért. Pedig ő talán nem is a vagyona gyarapításán, hanem épp valami közügyön

törte a fejét. A könyveket sem hiába forgatta. Olyan újításokra ösztönözték azok, amelyeket csak később alkalmazott széles körben a mezőgazdaság.

A család egyik még élő tagja mesélte Székkutason, hogy a meg nem értés sokszor küllönös viselkedéséből is fakadt. Jókedvvel ment be az egyik alkalommal a kocsmába. Örömmel üdvözölte paraszttársait és összeverődött ismerőseit. Poharazgattak. Egyszerre csak elakadt vidám szava, italát sem hörpintette fel, vette a kalapját és köszönés nélkül elietett. Előbb tanakodtak a kocsmabéliek, talán megsértette valaki? De másnap ugyanabban a társaságban barátságosan és vidáman töltötte el az estét.

Öreg korára jelentős könyvtárat gyűjtött össze. Sok szak- és szépirodalmi könyvet elolvasott, míg egy napon maga is tollat vett a kezébe. Eleinte a gazdálkodásról írt kisebb tanulmányokat. Széles körben levelezett: felkeresett külföldi szaktekintélyeket és tanulmányútjuk során külhontból érkezett diákok is megfordultak nála. Cikkeit a helyi lapok gyakran közölték, így Simándi Béla „Tanyai írások” című folyóirata is. A Puszták Népe 1946 decemberi számában megjelent önéletraj részlete a múltat megelevenítő ízes, hangulatos leírásával szépirodalmi szintre emelkedett. Ennek a mindmáig kiadatlan, páratlan néprajzi értékű munkának a kéziratát Kristó Nagy István a közeljövőben jelenteti meg.

1936-ban, két évvel id. Gregus Máté halála előtt, elköltözött az élők sorából szeretett felesége, Tóbiás Zsuzsanna. Értékes asszony volt, megértette férje törekvéseit, lelkesen támogatta mindvégig, és átsegítette azokon a nehézségeken, amik előtt a férfi talán elakadt volna.

Még egy utolsó kép e két ember arcvonásához: Gregus Máté gazdasága sokszor élt át nehéz napokat. A kisbirtokot nemcsak a háború és a gazdasági válság sújtotta. Az új, korszerű elképzelések megvalósításához sok pénz kellett. Id. Gregus Máté hiteleket vett föl, amire a fedezete a földben volt, a gyümölcsösben, az időjárástól függő termésben. Ha jó év következett, az adósságot visszafizette, ha az aszály vagy a jégverés elvitte a gyümölcsöt, hogy a tartozást kifizethesse, újból a bankhoz fordult. Így „evickélt” évtizedeken keresztül, váltakozó szerencsével.

Egy alkalommal, hogy a lejárt váltót rendezhesse, az egyetlen tehenüket kellett eladniuk. Az üzletkötés után id. Gregus Máté beült a vevővel a sarki kocsmába áldomást inni. Kerültek persze cimborák is. Estére Gregus Máté a csaposnál hagyta a tehen árát. Üres zsebbel ért ki a tanyára, kissé kapatosan, de a felesége meg sem dorgálta. Lefektette, és amíg aludt, ő bevitte a városba az ágyából a saját dunnáját, párnáját, derékalját és eladta. Mire a párja kialakulta a mámorát, kifizette a tartozást.

Kissé bohém, de szándékainak megvalósításában nagy önfegyelmet tanúsító, színes egyéniség volt id. Gregus Máté. Nem véletlen, hogy a kortárs irodalom jeles képviselői is felfigyeltek rá.

1938-ban halt meg és abban a kis faluban nyugszik, amelynek megalapításán oly sokat fáradozott.